

İDEOLOJİ VE İDEOLOJİLER

ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ

ATA-AÖF

SİYASET BİLİMİ

Prof. Dr. Nevzat CAN

İÇİNDEKİLER

- İdeoloji Nedir?
- İdeoloji Kavramının Tarihsel Arka Planı
- Marksist Gelenek İçinde İdeoloji
- Söylem Tartışmaları ve İdeoloji
- Temel İdeolojiler
- Türkiye’de İdeolojik Bölünmeler

HEDEFLER

- Bu üniteyi çalıştıktan sonra;
- İdeoloji kavramının hangi anlamlara geldiğini öğrenecek
- İdeoloji kavramının ortaya çıkışını bilecek
- İdeolojilere göre ideolojinin ne anlama geldiğini çözümleyecek
- İdeolojinin söylem tartışmalarıyla ilişkisini kurabilecek
- Temel ideolojiler hakkında fikir sahibi olacak
- Türkiye’de ideolojik bölünmelerin nedenlerini analiz edebileceksiniz.

ÜNİTE

13

GİRİŞ

Belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa ait düşüncelere gönderme yapan ideoloji, egemen bir sınıfın siyasi iktidarını meşrulaştırma aracıdır aynı zamanda.

İdeoloji, toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim sürecidir.

Sosyal bilimlerdeki en tartışmalı ve açıklanması en zor kavram olarak ideoloji, toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci olarak ifade edilebilecektir. İdeoloji kavramının tarihsel arka planı, 18. yüzyılın sonlarına değin uzanmaktadır.

Bu bölümde, ideoloji kavramının tarihsel kökenine değinilmesinin yanı sıra kavramın geçirdiği dönüşüm de ele alınmaktadır. Çeşitli yaklaşımların ideoloji kavramına bakışına değinilmesi, konunun ayrıntısıyla anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu bölümde, tüm kavramsal açıklamaların ardından temel ideolojilerin neler olduğuna değinilmektedir.

İDEOLOJİ NEDİR?

İdeoloji hiç kuşkusuz sosyal bilimlerdeki en tartışmalı ve "zor" kavramlardan birisidir. İdeoloji kavramıyla ilgili çalışmaların büyük bir kısmı yukarıdaki tespitin altını çizerek başlar ve kavramın karmaşık anlam dünyasını özetleyerek devam eder. Bu bölümde biz de benzeri bir yola başvuracağız ve kavramın farklı kullanımlarına kısaca değindikten sonra, ideoloji olgusunun sahip olduğu geniş tarihsel arka plana bir göz atacağız.

Eagleton'ın da vurguladığı üzere "şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli bir tanımını yapamamıştır." Buna rağmen kavramın genel olarak belirli bir dünya görüşüne veya tek yanlı ya da "yanlış" düşünceler sitemine işaret etmek için olumsuz bir anlamda kullanıldığı malumdur. Kavramın sahip olduğu geniş anlam kümesini göstermesi açısından bazı ideoloji tanımlarını kısaca zikretmek faydalı olabilir:

- Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci.
- Belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait düşünceler kümesi.
- Bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya yarayan düşünceler.
- Bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış düşünceler.
- Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri.
- İçinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam.
- Sistemli bir biçimde çarpıtılmış iletişim.
- Özdeşlik düşüncesi.
- Toplumsal olarak zorunlu yanılısma.
- Söylem ve iktidarın çakışması.

İdeoloji kavramının sahip olduğu anlamlar hiç kuşkusuz bu kadarla sınırlı değildir. Yukardaki bu uzun anlam listesinden de anlaşılacağı üzere ideoloji kavramı birbiriyle çelişebilen, karmaşık felsefî sorunlara, göndermede bulunan ve en başta belirttiğimiz gibi yer yer "negatif" anlamlarla yüklüdür. İdeoloji kavramının sahip

olduğu anlam dünyasına tam olarak nüfuz edebilmek için tarihsel arkaplanına bakmamız gerekmektedir.

İDEOLOJİ KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

İdeoloji sözcüğü ilk kez 18. yüzyılın sonlarında Fransız filozof Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından icat edilmiştir. Kavram bu ilk hâliyle rasyonel düşünmeyi sağlayacak olan yeni bir bilim dalı yaratma projesi çerçevesinde "fikirlerin bilimi" anlamında kullanılmış ve olumlu bir anlam yüklenmiştir. Ancak kavramın tarihi Bacon'a kadar götürülebilir. Bacon'ın "idoller doktrini", Aydınlanma Döneminin de temel meselelerinden olan yanlış inanışlar karşısında aklın ve bilimin konumuna dair ipuçları sunmaktadır

İdeoloji, belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait düşünceler kümesidir.

"İdoller doktrini", ideoloji kuramlarının da en erken formu olarak kabul edilebilir. Bu doktrine göre; insan aklının önünde onu çepeçevre saran bazı engeller vardır. İnsanın hakikatin bilgisine ulaşmasını önleyen bu engellere Bacon, idoller adını verir. Bacon'a göre dört ana idol vardır: Hakikate ulaşma konusunda tüm insanlarda olan yetersizlik durumuna işaret eden Kafile İdoller, insanların izole olmuşluğuna ve dünyayı yalnızca kendi konumlarından hareketle gördüklerine atıfta bulunan Mağara İdoller, dilsel belirsizlikler nedeniyle iletişimde ortaya çıkan yanlış anlamalara göndermede bulunan Çarşı-pazar İdoller, otorite ve geleneklerin akıl üzerindeki olumsuz etkilerine neden olan Tiyatro İdoller. Bacon'ın doktrininde, bu idollerden ilk ikisi tüm insanlarda ortak iken son ikisi bireylerin yaşadıkları çevreye, aldıkları eğitime vb. göre değişiklik gösterir.

Fransız Aydınlanma Döneminde ise insan aklının önündeki engelleri kaldırma amacı artık neredeyse kutsal bir hal almıştır. Bu bağlamda, dönemin entellektüelleri arasında "din olgusunun tüm diğer yanlış kavrayışların ve hurafelerin kaynağı olduğu" yönündeki görüş oldukça yaygındır. Bu noktadan hareketle Helvetius (1715-71) ve d'Holbach (1723-89) dinin papazlar tarafından tahakküm ilişkilerini saklamak için kullanılan bir perde olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre; papazlar insanların cahil kalmalarını sağlayarak kendi güç ve zenginliklerini sürdürmekteydiler. "Peki insanların bu durumdan kurtulması nasıl mümkün olacak?" sorusuna Condillac (1715-80) şu cevabı vermiştir: "Eğitim vasıtasıyla."

Eğitim olgusu ideoloji kavramının öznel tarihi açısından oldukça önemlidir. Zira yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ve "ideologlar" denen zümrenin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanacakları yegâne araç eğitimidir. Nitekim ideologlar bu araçtan yararlanma fırsatını Napolyon döneminde yakalamışlardır. Napolyon, ideologların yer aldığı "Institut de France" adında bir kuruluşa Aydınlanma felsefesinin ilkelerine dayanan bir eğitim sistemi geliştirme görevi vermiş fakat bir süre sonra ideologları karşısında bulmuştur. Bu çatışmanın nedeni, imparatorun rejimini pekiştirmek için ihtilal zamanında konmuş, dinsel kurumların eğitim yapma yasağını kaldırmış olmasıdır. Napolyon'un sosyal ve siyasal sistemi pekiştirmek için verdiği bu tavizi ideologlar beğenmemiştir. İdeologların övücü bir anlamda kullandıkları "ideoloji" kelimesi bundan böyle Napolyon'un dilinde alay ve kınama konusu olur.

19. yüzyıla gelindiğinde ise, ideoloji sözcüğünün olumsuz bir içeriğe sahip olduğunu görmeye başlıyoruz. Bu yüzyıl, ideoloji kavramını de Tracy'nin kurguladığından çok daha farklı mecralara taşımış ve aşağıda ele alacağımız bir dizi büyük anlatının, temel ideolojik geleneklerin doğuşuna ve yayılışına kaynaklık etmiştir. Ama önce, ideolojinin tarih sahnesine çıkışının arkasında yer alan fonu, tarihi şartları aydınlatmamız gerekmektedir.

Tarih Bilinci Olarak İdeoloji

İdeoloji deyimini, her düşünceyi ifade etmek için kullanmıyoruz. Bir düşüncenin ideoloji olarak nitelenebilmesi için, düşüncenin kendisi dışında gerekli olan bir şey olmalı. Yazar çalışma masasından kalkmalı, kapıyı açıp dışarı çıkmalı ve yol göstermek istediği kitlelerle buluşmalı. Onlar için bir anlam ifade etmeli, onlara rehberlik etmeli. Bir ideolojinin mevcudiyetinden bahsedebilmek için, kitlelerden bahsetmemiz gerekir, ideolojiler kitlelere rehberlik eden düşüncelerdir. O zaman şu soruyu sormamız gerekiyor: Düşünceler bu rolü üstlenmek için neden 19. yüzyıla kadar beklediler? Bu sorunun cevabını verdiğimiz zaman, ideoloji adını verdiğimiz fikir yapılarını yerine getirdikleri görevle birlikte tanıma imkânımız olacak.

İlk olarak ideolojiler, tarihin çok özel bir kesitinde ortaya çıkıyorlar. Bu özel kesit dediğimiz dönemin, yani 19. yüzyılın diğer tarihsel dönemlerden farkını açıklamamız gerekmektedir. 19.yüzyıl, tarihte en hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönemdir. Bugünün şartları ile karşılaştırıldığı zaman bile, 19. yüzyılın getirdiği her alandaki değişimin çok hızlı, sarsıcı ve dramatik bir değişim olduğunu fark etmemiz gerekir. Bu değişimin temelinde, toplum hayatını yeni bir dünyaya taşıyan sanayileşme bulunmaktadır.

Sanayileşme, yarattığı büyük iş gücü talebi ile köylü sınıfını daraltmış ve yeni bir şehirli toplum ortaya çıkartmıştır. Bunun anlamı geleneksel toplum yapılarının çökmesi, yerine yeni bir toplumsal ilişkiler düzeninin gelmesidir. Bir cümlede özetlediğimiz bu değişiklik, gerçekte toplumu bir uçtan ötekine savuran çok derin bir trajediyi ifade etmektedir. Bu derinliğin kaynağı, şehirli toplum ile geleneksel toplum arasındaki adeta iki ayrı dünyayı ifade eden karşıtlıkta bulunabilir. Tarım toplumunun köyleri ve geleneksel toplumun mahalleler şeklinde örgütlenen şehirleri, cemaat (gemeinschaft) yapılarını yansıtır. Cemaat yapıları, bireyin içinde doğduğu ve bütün hayatı boyunca içinde kaldığı kapalı bir dünyayı yansıtır. Bireyin sahip olduğu kimlik, cemaat mensubiyeti ile kazanılmakta, cemaat tarafından dışlanmak bir insanın başına gelebilecek en büyük felaket olarak görülmektedir. Cemaat bireyi denetler, yazılı olmayan kurallar bireye nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini gösterir. Cemaatin birey üzerindeki baskı ve kontrolünün karşılığında, bireye verdiği hayatî bir kazanç bulunmaktadır. Birey, hayatını güven içinde ve sosyal bir varlık olarak sürdürme imkânına kavuşur.

Şehirli toplum ise, cemaat yapılarının kırıldığı, bireyin yalnız ve kimsesiz olarak hayatını sürdürmek zorunda olduğu bir dünyayı yansıtır. Şehre, işçi olarak yerleşen birey bir cemaatin üyesi değil, kimliksiz bir varlıktır. Cemaat hayatının güvenliğini ve sıcaklığını şehir hayatı içinde bulamaz. Yalnızdır, güvensizdir, bir yere ait değildir. İşte ideolojilerin oluşturduğu dünyayı, her şeyden önce bireye yeni bir

İdeoloji, bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya yarayan düşünceler.

Cemaatçi toplumların sıkı dayanışma ve yardımlaşma kültürü bu güveni sağlar, bireyi yalnızlığın bütün belirsizliklerinden ve korkularından kurtarır.

aidiyet, yeni bir grup kimliği kazandıran ve cemaat hayatını bir siyasal-sosyal haritanın, yani ideolojilerin rehberliğinde yapay olarak bile olsa yeniden kurmasını sağlayan modern bir çağrı olarak niteleyebiliriz. Nitekim sosyalist ideolojilerin "sınıf" kimliğini, özellikle milliyetçi ideolojilerin "millet" kimliğini, bu dünyanın "yeni", Anderson'un deyimi ile "hayali" cemaatleri olarak kabul edebiliriz.

Önemli olan noktalardan biri, yalnızlaşan bireylerin bu hayatî ihtiyacını karşılayacak araçların, yine bu dönemde gelişmesidir. Bu araç, iletişimdir. Bugün televizyonun bilişsel dünyamızdaki yerinin 19. yüzyıldaki karşılığı, gazete ve kitaptır. Özellikle gazetenin sağladığı yoğun iletişim ortamı, yalnızlaşan bireyler arasındaki ilişkiyi kurarak, onları benzerleriyle bütünleştiren, aynı fikir yapılarının, yani ideolojilerin alıcıları hâline getiren iklimi yaratmaktadır. Bu yüzden ideolojileri, eski düşüncelerden farklı olarak bu yaygın iletişim ortamında şekillenen yapılar olarak ayırt ediyoruz.

Şimdi, bu düşünce yapılarının içeriğine girebiliriz. Çok hızlı bir değişme döneminde, sosyal yapıların alt üst olduğu bir dönemde, kitle iletişim araçları vasıtasıyla, yalnızlaşan ve yabancılaşan bireylerin zihin dünyalarını yeniden kuracak, dengeyi sağlayacak araçları yeniden oluşturacak ideolojilerin, cevap vermek zorunda oldukları ilk soru, bu alt-üst oluşun kendisinden çıkmaktadır: "Ne oluyor?" Kısaca, ideolojilerin ilk görevi bu değişmeyi açıklamaktır. Sürekli değişmeden kalan, durağan toplum yapılarına karşı, ideolojiler değişmenin kural olduğu bir dünyada var olduklarına göre, bu soruyu cevaplamak zorundadırlar. İdeolojileri diğer düşünce biçimlerinden ayıran temel farklardan biri de budur. Sürekli değişmenin verdiği korkuyu, geleceğin belirsizliğini gidermenin yolu, bu değiş-menin açıklanmasıdır. Bütün ideolojilerin temel kurgularını, bu değişme üzerine odakladıklarını görebiliriz. Bu yüzden ideolojiler birer tarih bilinci olarak karşımıza çıkarlar. Felsefenin, "ben kimim, nereden geliyorum, nereye gidiyorum?" sorusunu ideolojiler toplumun bütünü için, "biz kimiz, nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz?", şekline dönüştürürler. Buradan çıkan nihai soru şudur: "Tarih nedir?" Sosyalistler için "sınıf mücadelesi", milliyetçiler için "milletler mücadelesi" cevabı, gecikmeden karşımıza gelir.

İdeolojileri, köklerinden kopmuş olan insanlara bir yön veren, yaşadıkları değişmeyi açıklamaya çalışan ve bunu kitle iletişimi ortamında gerçekleştiren düşünce yapıları olarak teşhis ediyoruz. Tablonun tamamlanması için son bir figürü diğerlerinin yanına yerleştirmemiz gerekiyor. "Bu düşünceleri kim imal etmektedir?" Bu sorunun cevabı olarak karşımıza aydınlar çıkmaktadır. Aydın, bütün bu değişen şartlar sayesinde yeni bir etkinlik alanı kazanmaktadır: Kitlelere yol gösterecek düşünceleri geliştirme, kitlelere önderlik ve öğretmenlik yapma. Aydın, değişmelerin yarattığı huzursuzluğu ilk hisseden kişidir. Kitle iletişim imkânları, bu huzursuzluğu, yol gösterici düşüncelere ve bir eylem programına dönüştürmesi için fırsat sunmaktadır. Yine kitle iletişim araçları, aydının geçimini kalemiyle sağlayabileceği bir iş imkânı demektir. Gazeteci, aydın bu şekilde tarih sahnesine çıkmaktadır. Tek bir örnek: 20.yüzyılı derinden etkileyen Komünist ideolojinin mucidi olan Marx, Times gazetesinde yazmaktadır. Daha önce yaşayan filozof ve düşünürlerin hiç birinin böyle bir şansı olmamıştır. Yine bir örnek: Jean Jacques Rousseau, aristokrasinin toplantılarına eğlence olsun diye çağırdıkları bir misafirdir; geçimini ise yine bu zümre tarafından kendisine ayarlanan bir

İdeolojiler, tarih bilinci oldukları için, tarihi kurguladıkları toplum yapısına göre yeniden yazmayı, en önemli işleri addederler. Bu yüzden ideolojilerin savaş alanı tarihtir.

Her ideolojinin, kendi öncüllerine uygun olarak yeniden yazdığı bir tarih vardır.

kütüphane memuriyeti ile sağlamaktadır. Aydınlanma düşünürlerinden Malesherbes'in 1775'de, Fransız Akademisi'ne kabul söylevindeki sözleri, aydınların tarih sahnesine çıkışının manifestosu gibidir: "Romalı ve Atinalı hatipler nasıl toplanan halk arasına girmişlerse, her vatandaşın kitabın ve gazetenin sesi ile milletle konuşabildiği bir yüzyılda, insanlara bir şey öğretmek ya da insanları heyecanlandırmak kabiliyetinde olan kimseler, bir kelime ile edebiyat adamları da dağınık olan halkın içine girmişlerdir." Bu sözler, kitleye hitap eden aydınların gazete ile tarih sahnesine yerleştiklerini de anlatmaktadır. Her ideolojinin, kendi öncüllerine uygun olarak yeniden yazdığı bir tarih vardır.

MARKSİST GELENEK İÇİNDE İDEOLOJİ

İdeolojiler diğer düşüncelerden farklı olarak; hızlı bir değişimin huzursuz kıldığı kitlelere, iletişim araçları ile önderlik eden ve aydınların, bu değişimi açıklamak ve yol göstermek için geliştirdikleri ve sistemleştirdikleri düşünce yapılarıdır.

İdeoloji, bir egemen siyasî iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış düşünceler.

Marx'ın ideoloji kavramına dair yaptığı açıklamalar birbiriyle son derece çelişkili gözüken sayısız farklı yoruma konu olmuştur. Ancak bu bir dizi farklı yorum arasından bazıları diğerlerine nispeten çok daha fazla kabul görmüşe benzer. Şimdi Marx'ın (ve tabii ki Engels'in) ideoloji olgusuna yaklaşımının kimi temel karakteristiklerine bir göz atalım.

Her şeyden önce, Marx ve Engels'in ideolojileri "aldatıcı düşünceler sistemi" veya "sınıf çıkarlarına hizmet eden bir gizemleştirme aracı" olarak gördükleri söylenebilir. Bu çerçevede Marx ve Engels, Alman İdeolojisi'nde "camera obscura" metaforunu kullanırlar ve şunları yazarlar: "Eğer bütün ideolojilerde insanlar ve onların içinde bulunduğu şartlar, "camera obscura"'daki gibi başaşağı görünüyorsa, bu görüntü, tıpkı nesnelerin retinada ters durmaları o nesnelerin fiziksel yaşam sürecinden kaynaklandığı gibi, insanların tarihsel yaşam sürecinden kaynaklanır." Bu pasaj Marksizmin ideoloji olgusuna yaklaşımıyla ilgili yorumlarda en çok atıfta bulunan pasajlardan birisidir.

Yukardaki açıklamalar paralelinde Marx ve Engels için ideoloji olgusu, maddî ve sosyal dinamikleri hesaba katmayan bir düşünüş tarzına da işaret etmektedir. Bu yaklaşımın kendisini en iyi açığa vurduğu yer Marx'ın Kapitalin "meta fetişizmi" bölümünde yazdıklarıdır: İlk bakışta bir meta, çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir. (...) Metanın gizemli bir şey olmasının basit nedeni, onun içinde insan emeğinin toplumsal niteliği, insana, bu emeğin ürününe nesnel bir nitelik damgalanmış olarak görünmesine dayanmaktadır."

Marx ve Engels'in ideolojiye olan yaklaşımlarının üçüncü bir özelliği "ideologlar" nitelemesinin onların yazınında olumsuz bir anlama sahip olmasıdır. Onlar genç Hegelciler'i muhafazakâr ideologlar olarak yaftalamakla kalmaz, ilk ideologlar olarak din adamlarını gösterirler.

Son olarak Marx ve Engels'in ideolojiyi bir biçimde bilinç alanına ait olan bir üstyapı kurumu olarak gördükleri söylenebilir. Bu doğrultuda Marx şunları yazmıştır: "İktisadî temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadî üretim koşullarının maddî altüst oluşu ile (...) hukukî, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefî biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götördükleri ideolojik şekilleri ayırdetmek gerekir."

İdeoloji kavramının tarihinin Marksist gelenek içerisinde kalan kısmında zikredilmesi gereken bir başka düşünür George Lukacs'tır. Lukacs'ın Batı Marksizmi üzerindeki etkisi büyüktür. O Hegel'in Marx üzerindeki etkilerini ele alarak metodolojik açıdan önemli bir dizi sorunu irdelemiş ve özellikle "tarih'e yaptığı vurgusuyla ön plana çıkmıştır. Lukacs, sınıf ideolojisini ve sınıf bilincini Marx'ın üstyapı çözümlemesinde yaptığı şekilde ekonomik ilişkiler tarafından belirlenen bir alan olarak görmez; aksine ideoloji ve bilincin, bir üretim tarzının diğer özellikleriyle bir bütünlük oluşturduğunu söyler. Bu bütünlük algılayışı Lukacs'ın Hegelci yaklaşımı ile uyumludur.

Lukacs'a göre; insanlar tarihi "yaparlar"; ancak bu süreç bir yanlış bilinç durumu çerçevesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla tarihi anlamak için öncelikle bu yanlış bilinç durumunu anlamak gerekmektedir. Mardin'in de altını çizdiği üzere Lukacs'ın meseleyi açıklama biçiminde, mevcut sistemi değiştirme çabası kritik bir konum işgal eder. "Belli bir grup mevcut sosyal sistemi muhafaza etmeye yönelmişse, mevcut düzenin değişmesi ihtiyacını hissetmiyor ve istemiyorsa, o zaman daima "yanlış bilinç" halkası içine hapsolmuş kalacaktır. Fakat birisi mevcut düzeni beğenmemeye başlarsa o zaman o kısır döngünün içinden çıkmak imkânı belirmiş olur. Mevcut düzeni değiştirebilecek olan sınıf ise işçi sınıfıdır."

İdeolojinin belirli kurumlar ve pratikler vasıtasıyla toplumun katmanlarına yayılması teması; Marksist kuramcılarca oldukça etkin bir biçimde işlenmiştir. Bu çerçevede Antonio Gramsci (1891-1937) ve özellikle Louis Althusser'in isimleri öne çıkmaktadır.

Aslında Gramsci'nin yapıtlarındaki anahtar kavram ideoloji değil, hegemonyadır. İdeoloji teorilerine yaptığı zengin katkılarla yeni tartışma konularının ortaya çıkmasına yardımcı olan Gramsci'nin hegemonya kavramı, ideoloji kavramından daha geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Dolayısıyla bu iki kavram arasındaki farka değinmek oldukça önemlidir. Gramsci hegemonya kavramını, iktidarın tabi olanlar üzerindeki zora dayalı egemenliği yanında, rızaya (consent) dayalı olarak da bu egemenliği elde etmesi yollarına atıfta bulunmak için kullanmaktadır.

Gramsci'yi Marksist gelenekteki ideoloji tartışmalarında orijinal kılan şey, indirgemeci ideoloji algılamasına karşı yürüttüğü başarılı mücadeledir. Bu eksen üzerinde Gramsci verili bir yapıda zorunlu olan ve kitleleri harekete geçiren ve onların bir mücadele bilinci edinmesini sağlayan tarihsel-organik ideolojiler ile yalnızca bireysel hareketler, polemikler ve benzeri şeyler yaratan istence bağlı-rasyonalist ideolojileri birbirinden ayırmak gerektiğini söylemektedir. Bu ayrıma bağlı olarak bir başka kavram karşımıza çıkmaktadır: Hegemonik sınıf". Hegemonik sınıf; bir dizi ideolojik mücadele vasıtasıyla başka sosyal grupların çıkarlarını kendisinininkine eklemleyebilen sınıftır. Hegemonik sınıfın bu mücadelesinde yararlandığı bazı aygıtlar vardır. Gramsci bunlara "hegemonik aygıtlar" adını verir.

Hegemonik aygıtlar ideolojinin topluma yayılmasına aracılık eden maddî ve kurumsal yapılardır. Okullar, kiliseler, medya ve hatta sokak adları ve mimarisi bile bu aygıtlara dâhil edilebilir. Hegemonik sınıf söz konusu aygıtları kullanarak halkın rızasını kazanmak için "ideoloji" üretmektedir. Bu mekanizmanın işleyişi Althusser'in "devletin ideolojik aygıtlarına ilişkin teorisinde de görülmektedir.

İdeolojiler temelde bir dayatmaya bağlı olduğu için, hegemonya ideolojisi içerir ama ona indirgenemez.

İdeoloji, toplumsal çıkarlar tarafından güdülen düşünme biçimleri.

Louis Althusser “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları” adlı çalışmasıyla klasik Marksist devlet teorisini zenginleştirmek istemiş ve bunu büyük ölçüde başarmıştır. Marksist devlet teorisinin temel kabulleri şöyle sıralanabilir:

- Devlet, egemen sınıfın baskı aracıdır.
- Devlet iktidarını devlet aygıtından ayırmak gerekir.
- Sınıf mücadelelerinin hedefi devlet iktidarındır.
- Proleterya, burjuva devlet aygıtını yıkmak ve ilk aşamada onun yerine bambaşka bir devlet aygıtı koymak ve ileriki aşamalarda radikal bir süreci, devletin yıkılma sürecini başlatmak için devlet iktidarını ele geçirmelidir.
- Hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. devletin baskı aygıtlarıdır.

İşte Althusser, Marksist teoride var olan devlet iktidarı-devlet aygıtı ayrımının yanında devletin baskı aygıtları-devletin ideolojik aygıtları (DİA) şeklinde bir ayrım daha yapılması gerektiğini belirtmektedir. Althusser'e göre belli başlı DİA'lar şöyle sıralanabilir:

- Dini DİA (değişik kiliseler sistemi)
- Öğretimsel DİA (değişik, özel ve devlet "okullar"ı sistemi)
- Aile DİA'sı
- Hukuki DİA
- Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem)
- Sendikal DİA
- Haberleşme DİA'sı (basın, radyo-televizyon vb.)
- Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.)

Söz konusu DİA'ların devletin baskı aygıtlarından ayrıldığı temel çizgi şudur: "Devletin baskı aygıtı 'zor kullanarak işler' oysa DİA'lar 'ideoloji kullanarak işlerler'". Aslında Althusser'in de belirttiği üzere hem baskı aygıtı hem de DİA'lar zor ve ideoloji kullanırlar. Ancak ayrım öncelik sırasında yatmaktadır. Devletin baskı aygıtı zora öncelik verip ideolojiyi ikinci planda tutarken, DİA'lar için ideolojiler birinci plandadır. Bu DİA'ların temel işlevi ise kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretilmesidir.

Althusser'in “İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları” çalışmasında ideolojinin doğasına ilişkin ileri sürdüğü temel tezler üç ana başlık altında toplanabilir.

1. İdeoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir "tasarımı"dır: Bu tez, klasik Marksist ideoloji teorisinde bulunan ideolojiyi bir yanılsama, katıksız bir rüya olarak görme eğiliminin terkedilmesine işaret eden önemli bir açılım getirmektedir. Althusser için ideoloji gerçekliğin bir temsili değildir. O burada insanlarla varoluş koşulları arasında yaşanan hayali ilişkiye dikkat çekerek bir anlamda ideolojilerin doğruluğu ya da yanlışlığı gibi bir nitelemenin söz konusu olamayacağını vurgulamak istemektedir. Althusser'in bu çabası, onun ideolojinin maddî yapısına vurgusu ile örtüşmektedir.

2. İdeolojinin varoluşu maddîdir: Althusser bu tezi ile yine ideolojiyi salt ekonomik pratiğin bir uzantısı olarak gören indirgemeci ideoloji anlayışından ayrılır

İdeoloji, içinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam.

Althusser'e göre; genel olarak ideolojinin tarihi yoktur, ideolojilerin tarihi vardır.

ve ideolojinin de bir belirleyicilik gücü taşıdığına işaret eder. Bu belirleyicilik etkisi yani ideolojinin maddi yapısı, kaynağını ideolojinin belirli aygıtlar ve pratikler içinde gerçekleşmesi gerçeğinde bulmaktadır. Althusser bu noktada Pascal'ın örneğinden yararlanır: "Diz çökün, dudaklarınızı dua ederek kıpırdatın, inanacaksınız."

3. İdeoloji bireyleri özne olarak adlandırır. Althusser'e göre özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisidir. Özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisiyse bu, her ideolojinin (her ideolojiyi tanımlayan) işlevinin somut bireyleri özne hâline getirmek olmasındandır. Althusser'in bu tezi de ideolojinin maddî yapısı ile örtüşmektedir. Burada bir "çağırma-adlandırma" pratiğinin işleyişine göndermede bulunur. Althusser örnek olarak, bir polisin "Hey siz oradaki!" seslenişiyse, seslenildiği-çağrıldığı yere dönen bireyin bu basit fiziksel dönüşle birlikte özne olmasını verir. Burada birey çağrılanın kendisi olduğunu anlamaktadır. Althusser bu noktadan hareketle ideolojinin varoluşu ile bireylerin özne olarak çağrılmalarının veya adlandırılmalarının bir ve aynı şey olduğunu söylemektedir. Louis Althusser tüm bu tezlerini ideolojinin ebediliği varsayımına dayandırır.

Althusser'in bireylere hiç bir direnme veya mücadele olanağı vermeyen yapısalci modeline yapılan onca eleştiriye rağmen, bu modelin ideoloji tartışmaları açısından büyük bir dönüm noktası olduğu açıktır. Purvis ve Hunt'ın da belirttiği üzere Althusser'in yalnızca çağırma-adlandırma meselesine yaptığı vurgu bile tartışmaların söylem kavramı ile ilişkilendirilmesi açısından önemli bağlantı noktaları taşımaktadır. Bu bağlamda şimdi, söylem tartışmalarının en az ideolojiye ilişkin olarak yapılan tartışmalar kadar çetrefilli olan tarihine bir giriş yapabiliriz.

SÖYLEM TARTIŞMALARI VE İDEOLOJİ

Söylem tartışmalarına ilişkin gelişmeleri değerlendirmeden önce şu soruya bir cevap vermek zorunlu gözükmektedir: Söylem nedir?

Söylem her şeyden önce dil ya da sözel olmayan işaret sistemleri vasıtasıyla kurulan bireysel sosyal iletişim ağlarına işaret etmek için kullanılan bir kavramdır. Söylem kendisini, söz sistemleri veya yazılı metinler çerçevesinde gösterdiği kadar sözel olmayan pratiklerle de gösterebilir. Söz gelimi; erkeklerin bayanlar için kapı açması, onlar geldiğinde ayağa kalkmaları ve benzeri pratikler, toplumdaki kadın-erkek ilişkileri ve bu ilişkilerin hangi roller üzerine kurulduğuna dair söylemin bir parçası olarak görülebilir.

Söyleme ilişkin tartışmalar, modern linguistik teorisinin dâhi kurucusu Ferdinand de Saussure'ün dile dair ortaya koyduğu tezlerin değerlendirilmesi ile başlamaktadır. Bunun için biz de bu tezlere kısaca da olsa bakmayı gerekli görüyoruz. Saussure'ün dünyasına girebilmek için onun "dil" ve "söz" arasında yaptığı ayırım ile işe başlamak uygun gözükmektedir. Zira Saussure için dili sözden ayırmak demek:

1. Toplumsal olguyu bireysel olgudan;
2. Temel olguyu ikincil, az çok da rastlantısal nitelikli olgudan ayırmak demektir. Ona göre dil toplumsal bir olgu iken söz bireysel bir edimdir.

Antropoloji, sosyoloji, göstergebilim ve bunun gibi pek çok alanı ve bu alanlarda çalışan sayısız araştırmacıyı etkileyen Saussure'ün argümanlarının söylem tartışmaları açısından asıl önemi onun gösterge kavramına yaptığı bu vurgudan kaynaklanmaktadır.

Hegemonik aygıtlar ideolojinin topluma yayılmasına aracılık eden maddî ve kurumsal yapılardır. Okullar, kiliseler, medya ve hatta sokak adları ve mimarisi bile bu aygıtlara dâhil edilebilir.

Saussure Genel Dilbilim Dersleri'nde dilin niteliği ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Dil kavramları belirten bir göstergeler sistemidir. Onun için de, yazıyla, sağır dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin törenleriyle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir."

Yapısalcı bir mantığa dayanan Saussure'ün teorisi, dili kapalı bir sistem olarak ele almaktadır. Bireylerin ne söyleyeceğini belirleyen bu tarih-dışı sistemde Saussure, ses imgesine gösteren(signifier), kavrama gösterilen (signified) adını verir ve dilin de temel işlevinin bu gösteren ve gösterilenleri içeren göstergeler aracılığıyla düşünceleri iletmek olduğunu belirtir.

Saussure'ün dil alanında gerçekleştirdiği devrimden sonra dil felsefesi alanına yapılan en büyük katkı Valentin N. Volosinov'dan gelmiştir. Volosinov'a göre; "İdeolojik her şey gönderene sahiptir: Kendi dışındaki bir şeyleri temsil, tarif ya da ikame eder. Başka bir anlatımla bir göstergedir. Gösterge olmaksızın ideoloji de yoktur."

Volosinov'da anlamın anahtar bir rolü vardır. Herhangi bir alet ya da bir tüketim maddesi, kendisine yüklenen anlam sonucunda, aynı zamanda bir ideolojik göstergeye de dönüşebilir. Volosinov burada (eski) Sovyetler Birliği'nin çekiç ve orak simgeleri ile Hristiyanların komünyon ayinlerinde kullanılan ekmek ve şarabı örnek olarak verir. Dolayısıyla Volosinov için, doğal fenomenlerle teknolojinin donanımıyla ve tüketim maddeleriyle yan yana duran özel bir dünya vardır: Göstergeler dünyası. Bu dünya içinde bir gösterge, yalnızca gerçekliğin bir parçası olarak var olmaz; başka bir gerçekliği yansıtır ve saptırır. Her gösterge ideolojik bir değerlendirme ölçütüne tabidir (doğru, yanlış, adil, iyi vb.). Bu açıklamalar paralelinde ideoloji alanının göstergeler alanıyla çakıştığını söyleyen Volosinov, ideolojik olan her şeyin göstergesel değere (semiotic value) sahip olduğunu iddia etmektedir.

İdeolojiyi yalnızca bilinç alanı içinde tutan ve bu alan içinde değerlendiren yaklaşımları eleştiren Volosinov için "ideolojik bir gösterge olarak işlev gören her fenomen, ister ses, fiziksel kütle, renk ya da isterse beden hareketleri vb. olarak bir maddî cisimleşmeye sahiptir. "Böylesi bir maddî cisimleşmeye sahip olan ideolojik gösterge gücünü, ifade ettiği ve bünyesinde barındırdığı farklı vurgulardan alır. Dolayısıyla ideolojik göstergeler için bir çok-vurgululuk (multiaccentuality) söz konusudur. Volosinov'a göre; "yönetici sınıf ideolojik göstergeye, sınıflar-üstü, ebedî bir nitelik kazandırmaya, ideolojik göstergede ortaya çıkan toplumsal değerler arasındaki mücadeleyi bastırmaya ya da ruhsal hayata sevk etmeye, göstergeyi tek-vurgulu (uni-accentual) kılmaya çalışır."

Görüldüğü üzere Volosinov dili Saussure'in yaptığı gibi kapalı bir sistem olarak ele almaz. Onun için dil toplumsal bir mücadele alanıdır ve dil çatışmaları sınıfsal çatışmaları yansıtır. Bu noktadan hareketle Volosinov'un iktidarın dil üzerindeki "belirleyiciliği" sorunsalına değinişi söylem tartışmaları bakımından iktidar olgusunun incelenmesinde önemli bir adım sayılır. Söylem ve iktidar ilişkisi daha sonraları başka pek çok düşünürce de ele alınacaktır. Ancak bu düşünürler içinde bir isim ön plana çıkmaktadır: Michel Foucault.

Michel Foucault'nun söylem yaklaşımı, dilin anlam yaratma ve düzenleme işlevi vasıtasıyla toplumsal kurumların bireyleri nasıl itaatkâr bedenler hâline

Foucault'ya göre ideoloji gerçekten de yararlanılması güç bir kavramdır. Zira bir kavram olarak ideoloji; hakikat sayılması gereken başka bir şeyin fiilen karşısında durur, bir öznenin düzeni gibi bir şeye işaret eder ve maddî, ekonomik belirleyeni vb. olarak işlev gören bir şeye göre ikincil bir konumda bulunur.

Bir kavram olarak ideoloji; hakikat sayılması gereken başka bir şeyin fiilen karşısında durur, bir öznenin düzeni gibi bir şeye işaret eder ve maddî, ekonomik belirleyeni vb. olarak işlev gören bir şeye göre ikincil bir konumda bulunur.

getirdiklerini açığa çıkarmaya çalışan bir yaklaşımdır. Marksist ve yapısalcı modelleri eleştiren Foucault'nun modeli, toplumsal kurumların birer "kapatma" ve iktidar odakları olarak örgütlenmesi süreci ile bu kurumların içinde, insan hakkındaki bilginin üretilmesine dayalı söylemlerin oluşumuna, bilgiyi şekillendiren iktidar ve bunun tekniği olan disiplin stratejilerine ve bütün bunların evreni olan söylemin özelliklerine dikkatleri çekmek ister.

Foucault'nun söylem kavramını ideoloji kavramının eleştirisine dayandırdığı söylenebilir. Foucault genel olarak "şeyleri anlatmaktan fazlasını yaparak sözünü ettikleri nesneleri sistematik bir biçimde biçimlendiren pratikler olarak ele aldığı söylemleri" bir bağlamsallık (contextuality) sorunsalı çerçevesinde ele almaya meyillidir. Bu eğilimin ardında yatan ve Foucault'yu harekete geçiren soru şudur: "Başka bir söylemsel ifade yerine neden bu söylemsel ifade ortaya çıktı?" Bu soru kritiktir; çünkü Foucault'nun söyleme ilişkin geliştirdiği modelin kalbinde yatan bir dizi önemli kavramsallaştırmayı bünyesinde barındırır. Söylemsel alanın temel birimi olan (yazılı veya sözlü) ifadeler (statements), bu ifadelerin biraraya gelmesini sağlayan söylemsel formasyon (discourse formation) gibi.

Göstergelerden oluşan söylemlerin oluşumu ve dönüşümü sürecinde devreye Foucault'nun iktidara ilişkin açıklamaları girer. Bu açıklamalar modern toplum ve onun yarattığı okul, hastane, tımarhane, ordu gibi kurumların işleyişi ile yakından ilgilidir. Bireyleri öğrenci, hasta, deli, asker gibi adlandırmalarla belirli kurumsal pratiklerin içine hapseden, "kapayan" modern toplumun tabandan işleyen tahakküm mantığını açığa çıkarmaya çalışması bakımından bu açıklamalar önemlidir. Bu açıklamalar paralelinde Foucault tek taraflı işleyen bir mantığın uzağında durur ve söylemlerin tüm bu süreç içinde farklı bağımlılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla, Barret'in de altını çizdiği üzere, şu bağımlılıkları ayırt etmek gerekmektedir:

- 1.Söylem içi bağımlılık (Bir söylemsel oluşumdaki nesneler, operasyonlar, kavramlar arasında)
- 2.Söylemlerarası bağımlılık (Farklı söylemsel oluşumlar arasında)
- 3.Söylemdışı bağımlılık (Söylemsel ve söylemsel olmayan dönüşümler arasında)

Ayırt edilen bu bağımlılıklar çerçevesinde Foucault, Orta Çağ sonrası Batı toplumunda söylemi şekillendiren bazı dışlamalardan bahseder. Herkesin, her yerde, her şeyi ifade edememesi şeklindeki yasaklar; akıllı-deli, doğru-yanlış gibi ikiliklere dayanan ayrımlar gibi dışlamalar yukarıda değindiğimiz tahakküm ilişkilerinin kuruluş sürecinden bağımsız değildir. Foucault bu süreçte şekillenen söylemlerin çoğalma ve süreklilik durumları kadar dağılması ve etkisizleşmesini de dikkate almanın zorunluluğuna dikkat çeker ve dışlama, sınırlama, bütünleştirme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bu söylemlerin iktidar tarafından "bozulmamış" formlarının bulunabileceğini söyler. Foucault'nun bu doğrultuda geliştirdiği yöntem genealoji (soybilim)dir.

Genealoji, çok boyutlu bir söylem analizine dayanan Foucault'nun modelinde anlamın doğuş süreci ile ilgili olarak geliştirilen olumsuzluk (contingency) mantığıyla yakından ilgilidir. Bu mantıktan hareketle Michel Foucault, soyu araştırmanın hareketsiz olanı rahatsız etmek, birleşik olanı parçalamak ve homojen

Laclau ve Mouffe'ya göre tüm sosyal ilişkiler ve zıtlıklar ile bunların içinde yaşayan özneler söylem içinde oluşmuştur.

Laissez-faire "Bırakınız yapsınlar": Ekonomik aktivitelerin her türden devlet müdahalesinin uzağında yapılmasını öngören ve serbest pazara duyulan aşırı güvene dayanan doktrin.

olduğu sanılanın heterojen olduğunu göstermek olduğuna inanmaktadır. Bu inancı onu, maddiliğin ve kesintiliğin söylemler tarihine dâhil edilmesi gereken öğeler olduğu yönündeki iddiasına götürür.

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde Foucault'nun söylemsel olan ve söylemsel olmayan pratikler arasında yaptığı ayrımın da altını çizmemiz gerekmektedir. Bu ayrımda söylemsel olmayan pratikler; kurumlar, teknikler, sosyal oluşumlar arasında gösterilebilecek tüm söylem ve söylem nesnelerinden bağımsız olarak varolan "birincil ilişkiler" olarak kavranabilir. Ancak bu Foucault'nun söylemlerin dışında mevcut olan bağımsız bir alana işaret ettiği şeklinde değerlendirilmemelidir. Burada anlatılmak istenen şey; her şeyin, sosyal pratiklerin ve kurumların söylemlere indirgenmemesi gerektiğidir. Ama böylesi bir ayrım yine de itirazlara açık durmaktadır. Nitekim tam da bu noktada Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, Foucault'nun söylemsel olan ve söylemsel olmayan pratikler arasında yaptığı bu ayrımı reddederler.

Laclau ve Mouffe bilginin tüm nesnelerini söylemsel olarak ele almaktadırlar. Ancak bu iki düşünür bilginin tüm nesnelerinin söylemselliğinin bilinçten bağımsız olarak bir dışsal gerçekliğin var olup olmadığı konusundaki devam eden tartışmalarla zorunlu bir bağı bulunmadığı konusunda ısrar etmektedirler. Laclau ve Mouffe, "Hegemonya ve Sosyalist Strateji" isimli çalışmalarında, hegemonya kavramsallaştırması çerçevesinde yeni bir ideoloji nosyonu geliştirmişler ve söylem tartışmalarına yeni bir boyut katmışlardır. Onların bu çabaları büyük ölçüde geliştirdikleri ekleme (articulation) teorisi ile ilişkilidir.

Söylemsel bir yapının sadece düşünsel bir oluşum olmadığını; söz konusu yapının sosyal ilişkileri kuran ve örgütleyen bir "eklemsel pratik" olduğunu iddia eden Laclau ve Mouffe, özne ile nesne ve düşünce ile gerçeklik arasındaki ikilikleri aşmaya çalışan bir teorik çerçeve geliştirmeye çalışmışlardır. Onların modeli söylemin belirleyiciliğine dayalıdır ve onlara göre her nesne aslında söylemsel bir nesnedir.

Gramsci'nin hegemonya kavramsallaştırmasını yeniden yorumlayan Laclau ve Mouffe'un modelinde "eklemsel pratikten kaynaklanan yapılandırılmış bir bütünlük olarak" değerlendirilen söylem olgusu ile ilgili olarak açıklanması gereken diğer kavramlar ekleme, an ve öğedir. Ekleme, öğeler arasında, eklemleyici pratiğin bir sonucu olarak kimlikleri değişecek şekilde bir ilişki kuran herhangi bir pratik olarak tanımlanır. Anlar bir söylem içinde eklemelenmiş göründükleri ölçüde farklı konumlardır. Öğeler ise söylemsel olarak eklemelenmeyen herhangi bir farklılıktır.

Laclau ve Mouffe'un söylem kavramına bu kadar kapsayıcı bir rol biçmesi pek çok eleştiriye neden olmuştur. Onların, Volosinov'u anımsatır bir biçimde, söylemi bir anlamı sabitleme çabası olarak gördükleri ve bu çabayı yeni bir Gramsci okuması üzerinden karmaşık bir hegemonya kavramsallaştırması içinde değerlendirdikleri görülmektedir. Bu çabaların, ideoloji ve söylemle ilgili tartışmaların tarihindeki önemi inkâr edilemez.

TEMEL İDEOLOJİLER

Liberalizm

Liberal ideoloji din ve inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, teşebbüs ve mülkiyet özgürlüğü gibi özgürlüklerin yasal güvenceye bağlanmasını savunur. Bunu sağlayacak mekanizma ise anayasacılık ve kuvvetler ayrılığı ile çoğulculuğa dayalı bir siyasî sistemdir.

Liberalizm feodalizmin çöküşünün ve kapitalizmin ortaya çıkışının bir ürünüdür. Ortaya çıktığı ilk yıllarda, mutlakiyetçiliğe ve feodal ayrıcalıklara muhalif bir ideoloji olan liberalizm, daha sonraki dönemlerde ise devletin piyasa üzerindeki müdahalesine karşı laissez-faire kapitalizminin erdemlerine sahip bir sosyo-ekonomik düzeni savunmaya başlamıştır.

En geniş anlamıyla liberalizm, kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla devletin sınırlandırılmasını isteyen bir ideolojidir ve her ideoloji gibi bir düşünsel projeye dayanmaktadır. Bu çerçevede felsefî planda şüpheciliğe ve moral otonomiye dayanan liberalizmin, sosyal yapıda esas aldığı model özgürlüklerin güvence altına alındığı bir toplum modelidir. Bu model serbest pazar ekonomisinin kurumsallaştığı bir düzende geçerli olacaktır. Böylesi bir düzende liberalizmin temel vurgusu, aşağıda da görüleceği gibi, özgürlük üzerinedir.

Liberalizmin Öğeleri

Bireycilik: Liberal ideolojinin ana ilkesi bireyciliktir. Liberalizm, bireyin herhangi bir kollektif oluşum ya da sosyal grup karşısında üstün olduğuna inanır. Liberalizmde bireyler birbirlerinden "farklı" ve "eşsiz" kimliklere sahip varlıklardır. Liberalizmde amaç bireylerin bu farklılıklar temelinde kendi çıkarlarını özgürce gerçekleştirebildikleri uyumlu ve özgür bir toplum yaratmaktır.

Özgürlük: Özgürlük liberalizmin sahip olduğu en temel değerdir. Liberalizm için eşitlik, otorite ve adaletten önce özgürlük vardır. Liberalizmde hedef bireylerin birbirlerinin özgürlüklerine zarar vermeden serbestçe hareket edebilmeleridir. Bu hedefin sağlanabilmesi için de bireylerin hak ve özgürlüklerini teminat altına alan bir hukuk sistemine ihtiyaç duyulur.

Akıl: Liberaller dünyanın rasyonel bir yapısı olduğuna inanırlar. Liberalizmdeki akılcılık ögesi; bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda davranacakları varsayımı ile iç içedir. Bu varsayım temelinde liberaller, insanların kapasitelerini artırabileceği ve tarihin olumlu bir yöne doğru ilerleyebileceği konusunda iyimserdirler.

Eşitlik: Liberalizm bireylerin eşit olarak doğduklarını, yasa önünde ve siyasî haklar bakımından eşit olduğunu kabul etmekle beraber, mutlak eşitliği değil fırsat eşitliğini ön planda tutar. Buna göre; bireylerin farklı yetenekleri ve kapasiteleri söz konusudur. Amaç her bireye, herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan, bu farklılıklarını geliştirebilecekleri bir sosyal ortam sağlamak olmalıdır. Böylesi bir ortamda geçerli olacak ilke ise liyakattir (meritokrasi).

Hoşgörü: Liberaller hoşgörünün sosyal ve bireysel özgürlüğü ve mutluluğu artıracığını düşünmektedirler. Hoşgörü tüm fikirlerin özgürce tartışılmasına olanak sağlayacağı için genel entellektüel düzey de yükselecektir.

Rıza: Liberal görüş sosyal ilişkilerin ve her çeşit otoritenin daima bireylerin rızasına dayanması gerektiğine vurgu yapar. Buna göre hükümetler ancak

yönetilenlerin rızası ile meşruiyet kazanıp ayakta kalabilirler. Liberalizmde "rıza" ögesine verilen önem temsili demokrasiye duyulan saygı ile ilgilidir.

Sınırlı Hükümet: Liberaller siyasi iktidarın toplumsal hayatta ihtiyaç duyulan istikrar için önemli olduğunu düşünse de sınırlanmamış iktidarın yol açacağı tehlikelerin farkındadırlar. Bu yüzden yönetimlerin tiranlıklara dönüşmemesi için; temel hak ve hürriyetleri teminat altına alarak, keyfi tutumların önüne geçecek anayasal düzenlemelere büyük önem verirler.

Liberaller, Soğuk Savaş döneminde, ideolojiyi totaliter bir düşünce olarak görmüşlerdir. İdeoloji, hakikatin tekeline sahip olduğunu ve bilimsel temele dayandığını iddia eden ve resmi nitelik taşıyan inanç sistemleridir. Örnekleri ise faşizm ve komünizmdir.

Klasik Liberalizm

Klasik liberalizmin en bariz özelliği bireye yaptığı aşırı vurgudur. Birey ve sahip olduğu özgürlükler karşısında her türlü devlet müdahalesi dışarıda tutulur. Tom Paine'in deyişiyle "devlet gerekli bir şeytandır." Gereklidir; çünkü toplumun ihtiyaç duyduğu düzen ve güvenliği tesis eder. Şeytandır; çünkü bireylerin hareket alanlarını empoze ettiği kurallar ile kısıtlamaktadır. Klasik liberalizmde devlet bir tür "gece bekçisi" gibi görülür, yani toplumsal yaşama müdahalesi güvenlik gibi konular dışında oldukça sınırlıdır. Klasik liberalizmin ekonomik boyutu ise serbest pazara duyulan derin inanca dayanır. Buna göre ekonomik azami fayda devlet müdahalesinin olmadığı bir pazar ortamında gerçekleşecek ve bu düzen aynı zamanda mülkiyetin ve özgürlüklerin de korunmasını sağlayacaktır.

Modern Liberalizm

Modern liberalizm, klasik liberalizmden farklı olarak, devlete daha iyimser yaklaşır. Sosyal liberalizm bu görüşün içinden çıkmıştır. Bireyin özgürlüklerine zarar vermeden, toplumsal refahın artmasına katkı sağlayacağı düşünülen devlet müdahalelerini destekleyen sosyal liberalizm; sanayi toplumunda ortaya çıkan adaletsizliklere karşı bir tepkinin sonucudur. L. T. Hobhouse (1864-1929), T. H. Green (1836-82), J. A. Hobson (1858-1940) bu akımın temsilcileri arasında gösterilebilir. Sosyal liberalizm devlet müdahalesini, ancak bireyleri kendi ayakları üzerinde durabilecek bir konuma getirebilmek için ve sınırlı çerçevede savunur.

Neoliberalizm

Neoliberalizm klasik liberalizmin Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick gibi iktisatçılar ve filozofların yazılarıyla güncellenmiş bir versiyonudur. Neoliberalizmin temel öğeleri birey ve pazardır. *Neoliberalizmin temel amacı piyasa üzerindeki devlet müdahalesini kaldırmaktır.* Neoliberele göre tam anlamıyla serbestçe işleyen bir pazar sistemi etkililik, büyüme ve verimlilik sağlayacaktır. Devletin müdahalesi olmaksızın işleyen bir toplumsal sistemde bireyler de daha özgür olacaktır.

Ancien Regime: Eski Düzen. Genel olarak Fransız İhtilali'nden önceki mutlakiyetçi yapıya işaret etmek için kullanılır.

Gelenekler aynı zamanda toplumsal bağları koruyup güçlendirdiği ve bireylerde toplumsal ve tarihsel bir aidiyet duygusu yarattıkları için önemlidir.

Muhafazakârlar, ideolojileri akılcılığın "ukala" bir manifestosu olarak görürler. İdeolojilere güvenilmez; çünkü gerçeklerden uzaktırlar ve hayali hedefler peşinde koşarlar, ideoloji örnekleri ise sosyalizm ve liberalizmdir.

Muhafazakârlık

Muhafazakâr düşünce ve doktrinler ilk defa 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali ve sonrasında ortaya çıkan büyük siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşümlere duyulan tepkiler muhafazakâr düşüncenin özünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan muhafazakârlık, ortaya çıkışı itibarıyla, bir ancien regime'e dönüş isteği olarak yorumlanabilir.

Sosyalizm, liberalizm ve milliyetçilik gibi akımların karşısında muhafazakârlığın temel kaygısı geleneksel toplumsal değerlerin korunmasıdır. Bununla birlikte tek bir muhafazakârlıktan da bahsedilemez. Söz gelimi; Joseph de Maistre (1753-1821) gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptığı Kıta Avrupası muhafazakârlığı her türlü reform fikrini reddeden, otokratik ve tepkici bir düşünce geleneği iken, Anglo-Amerikan kökenli muhafazakârlık Kıta Avrupası muhafazakârlığına nazaran çok daha esnektir ve değişim fikrine daha açıktır. Anglo-Amerikan muhafazakârlığının özünü Edmund Burke'ün (1729-97) "muhafaza etmek için değiştirmek" fikri oluşturmaktadır.

Muhafazakârlığın Öğeleri

Geleneksel Muhafazakârlığın ana teması olan "muhafaza etme arzusu" geleneklere, ritüellere ve köklü kurumlara duyulan saygı ile yakından ilgilidir. Geleneklere saygı duyulması zorunludur, çünkü gelenekler "zaman tarafından test edilmiş"tir ve gelecek kuşak için yaşatılmaları elzemdir.

Faydacılık: Muhafazakârlar geleneksel olarak insan rasyonelliğinin sınırlarına vurgu yapmaktadırlar. Soyut ilkelere ve düşünce sistemlerine de bu yüzden güven duymazlar ve bu ilke ve sistemler yerine tarihsel olarak doğrulanmış tecrübeleri öne çıkarırlar. Bu tavır muhafazakârlığın faydacılık yönünü ön plana çıkarır. Muhafazakârlar, pratik koşul ve amaçlara yaptıkları güçlü vurguya bağlı olarak, kendi düşünce sistemlerini bir ideoloji olarak değil, hayata yönelik bir "pozisyon alış" olarak tanımlarlar.

İnsanın Kusurlu Olması: İnsan doğasına ilişkin olarak muhafazakâr görüşün oldukça kötümser olduğunu söyleyebiliriz. Muhafazakârlar insanı sınırlı, bağımlı ve daima güvenlik arayan bir varlık olarak görürler. Dolayısıyla muhafazakârlıkta insan doğası "bozulmaya" oldukça meyilli olarak tasvir edilir. Suç ve kabahatlerin ana kaynağı, muhafazakârlara göre, insan doğasıdır. İşte bu yüzden de muhafazakârlar, sağlıklı işleyen bir toplum idealine ulaşmak için, güçlü devlet ve sert yaptırımlara duyulan ihtiyacı ön plana çıkarırlar.

Organizmacılık: Muhafazakârlar toplumu yapay bir oluşum olarak görmek yerine, onu yaşayan bir organizma olarak görmeye eğilimlidirler. Toplum, tarihsel kurumların birleşmesinden meydana gelen ve çekirdeğini ailenin oluşturduğu bir bütündür. Bu varsayım üzerinden muhafazakârlar bu bütünü koruyacak olan şeyin kültürel değerler ve gelenekler olduğunu savunurlar.

Hiyerarşi: Muhafazakâr görüşte sosyal tabakalaşma ile statüler doğal ve değiştirilemezdir. Toplum işçiler ve işverenler, ebeveynler ve çocukları, öğretmenler ve öğrenciler gibi birbirlerine karşı belirli yükümlülükleri olan sabit

hiyerarşiler üzerine kurulmuştur. Bu hiyerarşik yapı, sosyal bağlılıklar nedeniyle, çatışmanın değil uyumun kaynağıdır.

Otorite: Muhafazakârlar, bir dereceye kadar, otoritenin daima "yukarıdan" işlediğini, liderliğin ve rehberliğin vazgeçilmez olduğunu savunurlar. Muhafazakârlıkta ilk zamanlar doğal aristokrasi fikri önemli bir yer tutmuş olsa da sonraları otoritenin eğitim ve tecrübe yoluyla kazanıldığı fikri güç kazanmıştır. Muhafazakârlara göre; otoritenin asıl erdemi insanların sahip oldukları aidiyet duygusunun korunmasında ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde oynadığı olumlu roldür.

Mülkiyet: Muhafazakâr düşünceye göre mülk sahibi olmak hayatıdır. Çünkü mülkiyet insanlara güvenlik hissi verir ve başkalarının mülkiyetine ve güvenliğine saygı duyulmasını sağlar. Mülkiyet sahibi olmak, insanlara verdiği hak ve sorumluluklar bakımından da önemlidir.

Paternalistik Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın bu biçimi organizmacılık, hiyerarşi ve görev gibi unsurlarla yakın bir biçimde bağlantılı olduğundan geleneksel muhafazakârlığın bir ürünü olarak görülebilir ve ilk kez kendisini Benjamin Disraeli'nin (1804-81) erken dönem yazılarında gösterir. İngiltere'nin o dönemde "zenginler ve fakirler" olarak iki ulusa bölünme tehlikesi karşısında Disraeli büyük bir sosyal devrimden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu dile getirişi aynı zamanda ayrıcalıklı sınıfa "yukarıdan gerçekleşecek bir reform"un "aşağıdan gerçekleşecek bir devrime" tercih edilmesi yönünde yapılan bir uyarıdır. Söz konusu uyarı, soylu yükümlülük (noblesse oblige) gibi asillerin görev ve sorumluluklarına vurgu yapan kavramlarla da desteklenmiştir.

Bu akımın 1950'lerde İngiltere'de ön plana çıktığı ve özellikle pragmatik ve orta yolcu bir ekonomi politikası güttüğü görülür. H.MacMillan (1894-1986), R.A.Butler (1902-82) ve I.MacLeod (1913-70) gibi savunuculara sahip olan bu akım bir yandan sosyal bağları zayıflattığı gerekçesiyle bir laissez-faire kapitalizminden diğer yandan özgürlüklere vereceği zarar nedeniyle bir devlet sosyalizminden uzak durmaya çalışıyordu. Geliştirilen çözüm ise belirli durumlarda devlet müdahalesine açık bir pazar ekonomisini öngören pragmatik bir modeldir.

Yeni sağ

Yeni sağın ortaya çıkması II. Dünya Savaşı sonrasında geliştirilmiş olan refah devleti modelinin iflası sonucunda olmuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkan büyük çaplı ekonomik kriz ile birlikte Keynesian model sorgulanmaya başlanmış ve ekonomiye devletin müdahalesi ve toplumlardaki genel "bozuluş" konusunda ciddi şüpheler ve kaygılar dile getirilmiştir. Yeni sağın düşünceleri en büyük yankıyı özellikle 1980'li yıllarda İngiltere'de ve ABD'de yapmıştır. Bu dönemde her iki ülkede hâkim politikalar olan Thatcherizm ve Reaganizm, yeni sağın temsil ettiği değerlere dayanıyordu.

Pragmatik bir içeriğe sahip olan yeni sağ politikalar Andrew Gamble'in deyişiyle "serbest ekonomi ve güçlü devlet" mantığına dayanmaktaydı ve bu yönüyle neoliberalizm ile neo-muhafazakârlığın bir senteziydi.

Neomuhafazakârlık

Neomuhafazakârlık 19. yüzyıl muhafazakârlığının ilkeleri üzerine oturmuştur. Yeni sağı oluşturan ana öğelerden birisi olan neomuhafazakârlığın temel amacı otoriteyi yeniden tesis etmek ve aile, din ve millet temelinde geleneksel değerlere dönmektir. Neomuhafazakârlıkta otorite, kültürel değerlere bağlılığı, toplumsal istikrarı ve toplum içinde saygıyı ve disiplini sağlayacak bir güç olarak görülür. Dolayısıyla bireye her türlü otorite karşısında kendi seçimlerini özgürce yapabilme hakkını veren özgürlükçü düşünceler neomuhafazakârlığın düşmanıdır. Neomuhafazakârlığın başka önemli bir özelliği çok kültürlü ve çok-dinli toplumsal yapılara kaygıyla bakmasıdır. Zira neomuhafazakârlara göre bu tür yapılar yüksek bir oranda çatışma ve istikrarsızlık riski taşımaktadır. Bu yönüyle neomuhafazakârlığın milliyetçi ideolojiyle oldukça yakın bir bağı vardır.

Sosyalizm

Sosyalizm kapitalizme bir tepki olarak doğmuştur. 19. yüzyılda ortaya çıkan sosyalizm ilk zamanlarda, fabrikasyon üretiminin yaygınlaşması karşısında iş olanaklarını yitiren zanaatkarların çıkarlarının bayraktarlığını yapmış; ancak bir süre sonra büyüyen sanayiye bağlı olarak sayıları çoğalan işçi sınıfının ideolojisi olmuştur.

Erken dönem sosyalizmde fundamentalist, devrimci ve ütopyacı özellikler görülürken, mevcut üretim sisteminin değiştirilerek ortak mülkiyete dayalı bir toplum idealine ulaşmak sosyalizmin temel amacı olarak gözükmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise kapitalist sistemi köklü bir devrimle değiştirmek yerine; işçi sınıfının çalışma koşullarında ve ücretlerinde belirgin iyileştirmeler yaparak bu sınıf ile kapitalist toplumu uzlaştırmaya yönelik akımlar güç kazanmaya başlar. Bu akımların ana temsilcileri ise sendikalar ve sosyalist partilerdi. Temel tezleri siyasal değişimin köklü devrimlerle değil, kademe kademe barışçı, yasal ve parlamenter demokrasinin araçları vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğidir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise sosyalist hareketin iki ana kampa bölündüğünü görüyoruz: Lenin ve Bolşevikler örneğini takip eden devrimci sosyalistler (komünistler) ve sosyal demokratlar.

Sosyalizmin Öğeleri

Topluluk (Cemaat, Community): Sosyalizmin özü, insanların sosyal varlıklar olduğu ve ancak sosyal bütün içinde kendilerini gerçekleştirebilecekleri düşüncesine dayanır. Bu görüş topluluk olgusunun önemini artırır ve sosyalist dünya görüşünde olayların açıklanmasında sosyal faktörlere verilen önemi açıklar.

Kardeşlik (Fraternity): İnsanlar bir topluluğun parçası oldukları için birbirlerine bir tür kardeşlik duygusu ile de bağlıdırlar. Bu, sosyalistlerin rekabet yerine iş birliğine ve birey yerine topluma yaptığı vurgunun arka planında yer alan varsayımdır. Bu görüşe göre; iş birliği toplumsal bağları güçlendirir ve olumlu bir enerji yaratırken, rekabet çatışma ve düşmanlık yaratacaktır.

Sosyal Eşitlik: Eşitlik sosyalizmin temel değeridir. Sosyalizm bazen eşitliği tüm diğer değerlerin üzerinde gören egaliteryan bir hareket gibi tasvir edilir. Sosyalistler sosyal eşitliğin önemini vurgularlarken, liberalizmin fırsat eşitliğine

Egaliteryanizm: Eşitliği temel değer olarak görüp bu değeri pratiğe geçirecek ve kuvvetlendirecek uygulamalardan yana olan teori.

dayalı eşitlik anlayışının karşısında yer alan bir anlayışı savunmaktadırlar. Sosyalistler sosyal eşitliğin, insanî değerlerin ve toplumsal bağın korunması açısından hayati olduğuna inanırlar.

İhtiyaç: Sosyalizm, eşitliğe yaptığı vurgu nedeniyle, kaynak dağılımında liyakatten çok insan ihtiyaçlarını temel alır. Temel insani ihtiyaçların tatmini (beslenme, sağlık vs.) insan varlığının ve sosyal hayatın devamı için elzem görülür.

Sosyal Sınıf: Sosyalistler toplumsal olayları sınıfsal analizlerle açıklarlar. Bu tutum sömürülen ve baskı altında tutulan işçi sınıfının toplumsal değişimi ve ilerlemeyi gerçekleştirecek sınıf olduğu düşüncesine dayanır.

Ortak Mülkiyet: Klasik sosyalizmde özel mülkiyet bencilliğin ve sömürünün araçlarından birisi olarak görülür. Ortak mülkiyete dayalı bir sistemin eşitlik ve kardeşlik ilkelerine uygun olduğu düşünülür. Bununla birlikte modern sosyalizmin mülkiyet konusundaki tavrı klasik sosyalizmden oldukça farklıdır.

Marksizm

Moral otonomi:

Bireylerin ahlakî seçimlerini yaparken belirli bir serbesti içinde hareket edebilmeleri hâli.

Marksizm, her şeyden önce, liberal rasyonalizmin ve onun biçimlendirdiği değerler ile varolan kapitalist sistemin reddine dayanan felsefî bir sistemdir. Politik bir güç olarak Marksizm 1917-1991 yılları arasındaki dönemde Batı kapitalizminin karşısındaki en büyük düşman olarak görülmüştür. Dolayısıyla Karl Marx ve Frederic Engels'in klasik metinlerinden türeyen sosyal bir felsefe olarak Marksizm ile pratik koşullar sonucunda biçimlenmiş olan 20. yüzyıl komünizmini birbirinden ayırmak gerekmektedir. Komünizm (doktriner ifade ile "reel sosyalizm") 20. yy.ın sonunda ölmüş olsa da siyasal bir ideoloji olarak Marksizm yaşamını sürdürmektedir. Aslında Marksizmin içindeki bölünmelerin çok farklı nedenleri arasında önemli bir nedenin, Marx'ın son derece karmaşık ve hayli geniş bir yekûn tutan metinleri ve bunların farklı yorumlara tabi tutulması olduğu kabul edilmektedir.

Marksizmin Öğeleri

Tarihsel Materyalizm: Marksist felsefenin köşe taşı Engels'in "tarihin materyalist kavrayışı" dediği şeydir. Tarihsel materyalizm, insanların üretim ve yeniden üretim yoluyla gerçekleştirdikleri yaşam koşullarının maddi temeline vurgu yapan bir anlayıştır. Bu anlayış doğrultusunda Marx, üretim biçimlerini bünyesinde barındıran alt yapının (ekonomi) üst yapıyı (ideoloji, politika, hukuk vb.) belirlediğini iddia etmiştir.

Tarihsel materyalizm, tarihin ve sosyal gelişmenin sınıf temelli ekonomik analizlerle açıklanması düşüncesine dayanmaktadır. Bu görüş bir kısım Marksistlerce kaçınılmaz ve tek taraflı bir ilişki olarak yorumlanmıştır.

Diyalektik Değişim: Marx, Hegel'i takip ederek, tarihin sürükleyici gücünün, tez-antitez-sentez şeklinde gelişen diyalektik süreç olduğunu düşünüyordu. Diyalektiği merkeze alan bu düşünce biçimi tarihi değişimlerin; sınıflar arası çatışmalardan kaynaklandığını varsayıyordu.

Yabancılaşma: Yabancılaşma Marx'ın erken dönem yazılarının ana temasıdır. Buna göre; kapitalist üretim biçiminde yapılan iş kişisellikten uzaklaşır ve insan

emeği bir meta hâline dönüşür. Bu süreçte işçi, emeğine ve ürettiklerine yabancılaşır.

Diyalektik: İki zıt kuvvetin etkileşimi ile birlikte bir üst aşamaya geçilmesini ifade eden gelişim süreci.

Sınıf Mücadelesi: Marksizme göre kapitalist toplumun içindeki ana çelişki özel mülkiyetin varlığından kaynaklanır. Özel mülkiyet burjuva veya kapitalist sınıf ile üretim araçlarının asıl sahipleri olan proleterya (işçi sınıfı) arasında bir bölünme yaratır. Bu bölünme çerçevesinde burjuvazi egemen sınıftır. Burjuvazinin bu egemenliği sadece ekonomik gücünden değil aynı zamanda politik gücünden de kaynaklanır. Zira devlet egemen sınıf olan burjuvazinin baskı aracıdır.

Artı Değer: Marx, metaların değerinin onların üretiminde kullanılan işçi emeğine dayandığına inanıyordu. Burjuvazi, işçi sınıfının yarattığı bu değere el koymaktadır. Bu yüzden işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki ilişki, artı değerın sömürülmesine dayanan uzlaşmaz bir çelişkiye dayanmaktadır.

Proleter Devrim: Marx, kapitalizmin nihayetinde "öleceğini" ve bu süreçte proleteryanın da kapitalizmin mezarını kazacak sınıf olduğunu düşünüyordu. Ona göre; kapitalizm aşırı üretimden ve tekelleşmeden kaynaklanan bir dizi ağır kriz yaşayacak ve bu krizler işçi sınıfına devrimci bir sınıf bilinci aşılayacaktır.

Marx, proleter devrimin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini ve bu devrimin sonucunda üretim araçlarının proleteryanın eline geçeceğini savunuyordu.

Komünizm: Marx, insanlığın tarihsel gelişiminin son durağının komünizm olduğuna inanıyordu. Sosyalist devrim ile birlikte kurulacak proleterya diktatörlüğü döneminden sonra erişilecek olan komünist toplum; sınıfsız, özel mülkiyetin olmadığı, insanların gerçek ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik bir düzen olacaktı.

Sosyalistler; Marx'ın belirttiği gibi ideolojiyi bir "yanlış bilinç" olarak tanımlarlar. İdeoloji, sınıflı toplumun çelişkilerini gizlemek, ezilen sınıfları pasifize etmek için geliştirilmiş bir fikirler dizgesidir. Bu yaklaşıma göre, liberalizm klasik bir hakim sınıf ideolojisidir.

Komünizm

20. yy. komünizminin en iyi anlaşılabilceği yer Lenin'in doktrinleri ile biçimlendirilmiş Ortodoks bir Marksizmin yaşandığı SSCB'dir. Lenin'in Marksizme temel katkısı geliştirdiği Öncü Parti (Vanguard Party) teorisi ile olmuştur. Bu teorinin doğuş nedeni Lenin'in işçi sınıfının, burjuvazinin fikir ve inançları ile aldatılmasından ve kendi devrimci potansiyelinin bilincine varamaması tehlikesinden duyduğu endişe idi. Öncü-devrimci parti bu tehlikeyi bertaraf etmek için işçi sınıfına liderlik edebilecek özelliklere sahip olan "profesyonel devrimcilerden" oluşmaktaydı. 20. yüzyılın başında SSCB'deki durum, proleterya diktatörlüğünün pratikte Komünist Parti'nin diktatörlüğüne nasıl dönüştüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

SSCB deneyiminin 1917 Bolşevik Devrimi'nden ve Lenin'in görüşlerinden daha keskin bir biçimde 1930'lardaki "ikinci devrim"den ve Stalin'in düzenlemeleriyle şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Stalin'in Sovyet toplumunu yeniden biçimlendirerek oluşturduğu komünist model sonraları Çin, Kuzey Kore ve Küba'da da uygulanmıştır.

Marksizme göre kapitalist toplumun içindeki ana çelişki özel mülkiyetin varlığından kaynaklanır. Özel mülkiyet burjuva veya kapitalist sınıf ile üretim araçlarının asıl sahipleri olan proleterya (işçi sınıfı) arasında bir bölünme yaratır.

Stalin'in yarattığı modelin özgünlüğü 'Tek Ülkede Sosyalizm' (Socialism in One Country) doktrininde yatıyordu. Bu doktrine göre; SSCB uluslararası bir devrime ihtiyaç olmaksızın kendi başına ve kendi içinde sosyalizmi inşa edebilirdi. Şüphesiz bu doktrin hem ekonomik hem siyasal ve sosyal alanda bir dizi köklü düzenleme yapılmasını gerektiriyordu. Bu çerçevede özel mülkiyetin tamamen kaldırılmasına yol açan ve 1928 yılında uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Plan'ı, 1929'da tarım alanında yapılan ve tüm kaynakların devletin kontrolüne geçmesini ve bir Devlet Planlama Komitesi (Gosplan) kurulmasını öngören değişiklikler takip etmiştir.

Siyasî alanda bu gelişmeler Stalin'in hem ülke genelindeki hem Komünist Parti içindeki her türden muhalefeti bastırması ve ülkeyi bir baskı ve terör rejimi ile idare etmeye başlaması ile tamamlanmıştır. Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra, kurduğu rejimin sivrilikleri törpülense de Komünist Parti'nin temel nitelikleri olan hiyerarşik örgütlenme ve disiplin ile devletçi ve merkezî planlamaya bağlı Sovyet ekonomisinin yapısal handikapları devam etmiştir. Bu unsurların yarattığı sıkıntıları aşmak için Gorbaçov'un glasnost ve perestroika (açıklık ve yeniden yapılanma) ilkelerine dayanan reform hareketleri(1985-91) de başarılı olamamış ve SSCB deneyimi sona ermiştir.

Sosyal Demokrasi

Eduard Bemstein, Ferdinand Lassalle, Kari Kautsky, Jean Jaures, Leon Blum, Henry de Man gibi önemli isimlerin katkılarıyla gelişen sosyal demokrasi, günümüzde köklü ekonomik-siyasal-toplumsal dönüşümlere paralel olarak çok boyutlu bir yeniden yapılanma içerisindedir.

Sosyal demokrat ideoloji Marksizm'den sonra tarihsel bir sentez olarak ortaya çıkmıştır. Bir yandan liberalizmin getirdiği siyasal demokrasinin kazanımlarını hiçbir zaman gözardı etmemiş; öte yandan emeğin savunuculuğunu üstlenmiş ve toplum yararının özel çıkarların üzerinde olmasını gözetmiştir. Sosyal demokrasi devlet ile pazar, birey ile toplum arasında sağlıklı bir denge kurmaya çalışır. Nihai anlamda devletin ve toplumun, devrim veya çelişkilerin artırılması yoluyla değil halkın rızasıyla, yani tedricen ve demokratik yoldan dönüştürülmesini savunmaktadır. Amacı kapitalizmi ve adil olmayan sonuçlarını düzeltmek ve daha insanî bir düzen oluşturmaktır.

Sosyal demokrat hareketler farklı ülke pratikleri içinde farklı karakteristiklere sahip olarak gelişmiş ve yapılanmalarını tamamlamıştır. Sosyal demokrasinin gelişiminde özellikle Alman deneyimi çok önemlidir. Nitekim I. Dünya Savaşı'na değin Alman Sosyal Demokrat Partisi Almanya kadar Avrupa Kıtası'nın da ana sosyal demokrat partisidir. Marksizmden etkilendiğini söyleyebileceğimiz Alman sosyal demokrat hareketin yanısıra Marksizmden daha az etkilenmiş ve daha çok fabiancılığın etkisi ile şekillenmiş İngiliz geleneğinden de bahsedebiliriz.

II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal demokrat partiler önemli bir güç olarak yeniden ortaya çıkmışlardır. Bunda savaş sonrasında yıkıntıları ile nazi tecrübesinin büyük payı vardır. Bu ortamda Avrupa'da adalet ve sosyal eşitlik sloganları öne geçmiştir. Sosyal demokrat partiler tarihsel gelişim süreçleri içinde; iktidara gelince proleterya diktatörlüğü kurulacak mıdır? Sağcı burjuva partilerle ilişkiler nasıl olacaktır? Parlementer rejim ilke olarak mı yoksa etkili bir reklam ve ajitasyon alanı olduğu için mi kabul edilecektir? gibi birçok temel sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Üçüncü Yol

Üçüncü yol, kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü bir sistem arayışı olarak, ilk defa sağ ideolojilerden gelen bir çağrıdır. İngiliz İşçi Partisi'nin resmi ideolojisinin adı olarak gündeme yeniden gelmiştir. Blair'in liderliğindeki İngiliz İşçi Partisi, kendisini "Yeni Sol" olarak da tanımlamaktadır. İçeriklerinde de bazı farklar olmakla beraber, bu düşünce Alman Sosyal Demokrat Partisi tarafından "Yeni Orta"(neue mitte), Fransız Sosyalist Partisi tarafından "Yeni Denge" (Nouvelle Equilibrium) adıyla savunulmaktadır. Hepsinin ortak noktası, sosyal demokrat düşüncüyü geleneksel olarak sağın savunduğu değerlere yaklaştırmaktır. Bu değerler serbest pazarın hâkimiyeti, sosyal refah devletinin gözden geçirilmesi, yani sosyal harcamaların kısılması ve devletin ekonomik alanlardan çekilmesi başlıkları altında toplanabilir.

Giddens'in Türkçeye de çevrilen "Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi" başlıklı kitabı, sosyal demokrasinin yeni formülasyonu için önemli bir kaynaktır.

Bu dönüşüm, şüphesiz yeni gelişmelerden beslenmektedir. Yeni gelişmelerin başında ise, Sovyetler Birliği'nin yani "reel sosyalizm"in çöküşü ve liberalizmin dünya çapındaki zaferi gelmektedir. Ekonomik ve teknolojik değişiklikler, Sosyal Demokrasi'nin işçi tabanını erozyona uğratmıştı. Seri üretim yapan dev işletmeler yerini, hizmet ağırlıklı, daha hareketli ve dönüşebilen sektörlerle bırakmış, böylelikle nitelikli insan gücü talebi artmıştı. Küreselleşme, refah düzeyini muhafaza edebilmek için ekonominin rekabet gücünün takviyesini gerektiriyordu. Blair'in şu sözü, yeni perspektifi özetlemektedir: "Eski Sol, küresel düzeyde ortaya çıkan değişime direndi. Yeni Sağ, bu değişimle baş etmeyi istemedi. Biz sosyal dayanışmayı ve refahı sağlamak amacıyla değişime ayak uydurmak zorundayız." Söz konusu olan, kapitalizmin alternatifinin bulunmadığı bir dünyaya ayak uydurmaktır. Tony Blair ile Gerhard Schröder'in ortaklaşa kaleme aldıkları metinde iki lider, sosyal demokrasinin yeni ufkunu şu şekilde çizmektedirler: "Artık sosyal demokrasi, sadece sosyal adalet için değil, aynı zamanda ekonomik dinamizm, hür teşebbüs ve yatırımcılık ve yaratıcılığın sağlanması için vardır." Artık sosyal demokrat iktidarlar, özelleştirmeye karşı çıkmak bir kenara, sağ iktidarların özelleştirme programlarını, kapsamını genişleterek uygulamaya başlamaktadır. Fransız sosyal demokrasisi, "yeni denge" ile nispeten bağımsız bir yol izlemektedir. Fransız Sosyalist partisi, serbest pazara boyun eğerken, "Pazar toplumu"na karşı çıkmakta ve bu karşı çıkışı önemli bir ideolojik tez olarak ileri sürmektedir.

Üçüncü Yol'un teorisini olarak Antony Giddens ismi kabul edilmektedir. Giddens'in "Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi" başlıklı kitabı, Yeni Sol ile eski sosyal demokrasi arasındaki farkları, başta küreselleşme ve bireycilik olmak üzere beş ana başlıkta ele almaktadır.

Sosyal demokrasinin geçirdiği bu dönüşüm ağır eleştirilere uğramıştır. Ancak ortada bir gerçek bulunmaktadır: Bu dönüşüm sonrasında uzun yıllar iktidar yüzü görmeyen Avrupa sosyal demokrat partilerinin neredeyse tamamı seçimleri kazanarak iktidarı ele geçirmiştir. Hatta Blair liderliğindeki İngiliz İşçi Partisi, tarihinde ilk defa üst üste iki seçim kazanma başarısını göstermiştir.

Anarşizm

Anarşizm tıpkı liberalizm ve Marksizm gibi Aydınlanma Çağının ürünü olan ve ancak başta devlet olmak üzere bütün otorite biçimlerinin ortadan kalkmasıyla tam

Anarşizme göre, hâkimler, polisler, askerler, politikacılar ve diğer kamu görevlileri devlet vasıtasıyla toplumu sömüren ve kendi çıkarlarının peşinde olan bir yönetici sınıfı oluştururlar.

Anarşizmin geniş ve renkli yelpazesi içinde Max Stirner'den Mihail Bakunin'e, Godwin'den Proudhon ve Kropotkin'e dek pek çok düşünür yer almaktadır.

anlamıyla özgür bir topluma ulaşılabilirliğini savunan bir ideolojidir. Liberaller, sosyalistler ve muhafazakârlar kendi sistemleri içerisinde farklı da olsa devlete belirli roller biçerken, anarşizmin özü toplumun kendi kendine ayakta kalmasına ve devletin ortadan kaldırılmasına dayanır. Bu varsayım temelinde anarşizm genel olarak iki ana iddiaya dayanmaktadır:

1.Hâkimler, polisler, askerler, politikacılar ve diğer kamu görevlileri devlet vasıtasıyla toplumu sömüren ve kendi çıkarlarının peşinde olan bir yönetici sınıfı oluştururlar.

2.Toplum karmaşıklığından ötürü aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmelidir ve bu örgütlenme özgürlüklerin korunması esasında gerçekleştirilmelidir.

Anlaşılabileceği üzere anarşizm gerçekte halk arasındaki anlamından (kaos, terör, kargaşa vb.) oldukça farklı bir toplumsal projeye sahiptir. Etimolojik olarak eski Yunancada hükümetin olmaması anlamına gelen anarchia; insanın varlığını kısıtlayan her türlü otoritenin karşısındadır ve kurulmasını istediği toplumsal düzen barış ve uyum ilkeleri temelinde sömürünün olmadığı, iş birliğinin hâkim olduğu bir düzendir.

Diğer siyasal ideolojilerde gördüğümüz gibi, anarşizm de farklı yorumlara konu olmuştur. Dolayısıyla tek tip bir anarşizmden bahsedilemez. Bazı anarşistler otoritenin şiddet yoluyla ortadan kaldırılmasından yanayken bazıları şiddete gerek olmadan da gerçek anlamıyla özgür bir topluma ulaşılabilirliğini savunurlar. Yine bazı anarşistler bireye daha çok vurgu yaparken, komüniter bir yapılanmaya önem veren anarşistler de mevcuttur.

Sivil İtaatsizlik (Pasif Direniş)

Sivil itaatsizlik (civil disobedience), anarşizmin yumuşak ve barışçı türlerinden biridir. Bu kavram ilk olarak, Amerikalı şair ve yazar Henry David Thoreau (1817-1862)'nin "Sivil İtaatsizlik Görevi Üzerine" başlıklı makalesinde kullanılmış ve açıklanmıştır. Thoreau, liberallerin "en iyi hükümet en az hükmedendir" tezini mantıkî sonucuna götürür ve "en iyi hükümet hiç hükmetmeyendir" der. Anarşist düşünceye önemli katkılarda bulunarak, her bireyin devletin haksız kanun ve kararlarına karşı şiddete başvurmadan itaatsizlik görevi bulunduğunu söyler.

Bu tez, meşhur Rus yazar Tolstoy'da yankı bulur ve Hindistan'ın kurucusu Gandhi aracılığıyla eyleme geçirilir. Gandhi'nin "pasif direniş" yöntemiyle zenginleştirdiği bu düşünce, Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşmasına rehberlik eden düşüncedir. Bu düşüncenin en canalcı noktası, şiddete başvurmadan otoriteye karşı çıkmak, özellikle pasif eylemlerle kanunların haksızlığını teşhir etmektir. Gandhi'nin, Hindistan'da İngiliz tuz tekeline karşı eylemi, Hintlileri tuz yememeye veya mecbur kalınca deniz suyundan tuz elde etmeye çağırmaktır. İngiliz tekstil sektörünün tekel oluşturmaya karşı, her Hintlinin kendi giyeceği elbiseyi kendisinin dokumasını önerir. Bu eylemler, şiddeti sistematik olarak reddeden bir eylem programı içinde başarıya ulaşmıştır.

Faşizm

Liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm gibi ideolojiler 19. yüzyılda doğmuşken faşizm 20. yüzyılın bir ürünüdür. Zira faşist düşüncenin kökleri 19. yüzyılın sonlarına dek götürülebilir de faşizmin gerçek anlamda bir ideolojiye dönüşmesi I. Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşmiştir.

Faşizm, pek çok açıdan, Fransız İhtilali sonrasında serpilip büyüyen akılcılık, ilerleme, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerden mürekkep Batı siyasal düşüncesine karşı bir tepki olarak görülebilir. Sözü edilen bu değerlerin yerini faşizmde birlik, mücadele, liderlik ve güç gibi olgular almıştır. Bu bakımdan İtalyan faşistlerin kullandığı şu slogan oldukça anlamlıdır: "'1789 öldü."

Faşizmde bireylerin yerini organik bir bağla birbirine bağlanmış devleti ve milleti için kendisini feda etmeye hazır ve tam bir vazife anlayışıyla hareket eden insanlardan oluşan milli birlik ve dayanışma almıştır.

Faşist ideolojinin temel ilkeleri genel olarak şunlardır:

- Seçilmiş bir ulusal topluluğun diğer tüm ırk, grup ve azınlıklardan üstün olması,
- Mutlak bir önderin liderliğinde bireyin devlete tamamen boyun eğmesi,
- Tüm özerk ikincil kurumların bastırılması ve topyekûn bir toplumsal denetim,
- Parlamenter demokrasinin reddi,
- Barışçıl bir enternasyonalizme karşı çıkış,
- Yayılmacı ve istilacı bir dış politikanın ulusun kaderi gibi görülmesi.

İlk faşist hareket Mart 1921'de örgütlenen İtalya'daki Mussolini hareketiydi. Bu hareket 1930'larda pek çok Latin Amerika ve Avrupa ülkesinde bu yöndeki oluşumlara esin kaynağı oldu ve şiddete dayalı aşırı-milliyetçi ve otoriter bir hareket olarak 1930-1940 yılları arasında zirveye ulaştı. Ancak faşizmin şüphesiz ki en mükemmel tarihsel örneği Nazi Almanyası olmuştur. Burada nasyonal sosyalizm şeklinde kendisini gösteren faşist hareket yukarıda zikredilen tüm nitelikleri bünyesinde barındırmıştır. Nasyonal sosyalizmin, faşizmden "sözde" farkı, faşizm devleti odak alırken onun "halkı" odak noktası olarak almasıdır.

Faşizmle, komünist ideoloji arasındaki ilişki tartışmalı bir konudur. Her iki ideolojiyi de "totaliter ideoloji" başlığı etrafında inceleyen siyaset bilimciler bulunmaktadır. Hitler'in "sosyal olarak soldayım, ekonomik olarak sağdayım" sözü, tartışmaların arka planı hakkında da bir fikir vermektedir. Arjantin'de Peronizm, Fransa'da Poujadizm aşağı sınıfların faşizmi olarak nitelenen, her iki ideolojiden de renkler taşıyan hareketler olarak tanımlanmaktadır. Fransa'da Pierre Poujade tarafından 1945'de kurulan Poujadizm, başlangıçta anti-kapitalist programından dolayı Komünist Parti tarafından desteklenmiş, geniş çaplı protesto eylemlerini ve grevlerini örgütlemiş, 1955'de ise tamamen faşist bir harekete dönüşmüştür.

Georges Sorel (1847-1922) hem aşırı sağ, hem de sosyalistleri etkilemiş olan bir Fransız düşünürüdür. Kendisi, sağ bir örgüt olan Action Française içinde yer almış, aynı zamanda işçilerin mala (cana değil) yönelik şiddet eylemlerini, sabotajı,

Faşizme göre, mutlak bir önderin liderliğinde bireyin devlete tamamen boyun eğmesi gerekir.

genel grevi savunmuştur. Bunlara rağmen Sorel sosyalist değil, milliyetçi bir düşünürdür. Mussolini "Herkesten çok Sorel'e borçlu sayarım kendimi. Bence de zora başvurmak, uzlaşmaktan daha uygundur ahlaka. Faşizm, Sorelci olacak." demektedir. Sorel'in durumu, faşist ve sosyalist düşünceler arasındaki sınırın, tartışmalı bir sınır olduğunu anlatmaktadır.

Neofaşizm

Avrupa ülkelerinde, 1990'lı yılların ortalarından itibaren, faşizmi çağrıştıran aşırı sağ akımlarda bir tırmanma görülmektedir. Ağırlıklı olarak yabancı düşmanlığına (xenophobia) dayanan bu hareketler Avusturya ve Fransa'da seçimlerde aldıkları oy itibarıyla de, ciddi bir toplumsal desteğe sahip görünmektedir. Avusturya'da Heider'den sonra, Fransa'da Jean-Marie Le Pen liderliğindeki Front National'in, (FN) 2002 yılında yapılan seçimlerin ilk turunda Lionel Jospin'i eleyerek ikinci tura kalması büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır. FN, 1972'de kurulmuş ve Fransa'daki bütün aşırı sağ akımları bünyesinde toplamayı başarmıştır. FN'in politikası Avrupa'da yükselen neofaşist dalganın doğasını da anlamayı mümkün kılmaktadır. FN, Avrupa Birliği'ne, ABD'ye, küreselleşmeye, büyük işletmelere ve bürokrasiye karşıdır. FN, Fransa'nın en büyük sorunlarını işsizlik ve güvenlik olarak sıralamaktadır. Her iki sorunun da kaynağı göçmenlerdir. Giderek artan suç oranlarından da işsizler sorumlu tutulmaktadır. Fransa'da sayıları giderek artan yabancıların hem farklı kültürden, hem de farklı dinlerden olması, aşırı sağcıların endişe kaynağıdır. "Müslümanların sessiz istilası ile karşı karşıyayız" diyen Le Pen, ters kolonileşme olarak nitelediği yabancı göçünün en büyük tehlike olduğunu söylemektedir. Le Pen'in en çok yankı uyandıran sloganı ise "Fransa'yı Fransızlara geri vereceğim" sloganıdır. Disiplini, düzeni, güçlü ordu ve otoriteyi savunan Le Pen, faşizmin birçok unsurunu ideolojik planda kullanmaktadır. Avrupa'da özellikle göç ve yabancılar sorunu etrafında faşizmin yeni biçimlerinin güçlendiği gerçeğine dikkat etmek gerekmektedir.

Faşizm için ideoloji, "kuru", aşırı sistematik ve siyasi anlayışı akla dayandıran bir entelektüel düşünce biçimidir

Kimi zaman muhafazakâr yanı ağır basan sağ, değişimlere öncülük etmiş; kimi zaman da devrimci niteliğe sahip sol değişime direnmiştir.

Sağ ve Sol

Siyasal hareket, fikir ve ideolojileri tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek için kullanılagelen ayrımların en bildik ve geçerli olanı sağ-sol ayrıımıdır. Bu ayrım; siyasal inançların "en sol" ve "en sağ" kutuplar arasında yer alan bir çizginin üzerine yerleştirilmesi mantığına dayanmaktadır. Sol; özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ilerleme, reform, enternasyonalizm gibi değerlere; sağ ise, otorite, hiyerarşi, düzen, yükümlülük, gelenek ve milliyetçilik gibi değerlere sahip olarak düşünülür.

Sağ ve sol ayrımının kökeni Fransız İhtilali'ne kadar gider. 1789 yılında farklı grupların oluşturduğu meclisin ilk toplantısındaki oturuş düzeni söz konusu ayrımın doğuşuna kaynaklık etmiştir. Kralı destekleyen aristokratlar onun sağına otururken, üçüncü tabakanın üyesi olan radikaller kralın soluna oturmuştur. Benzeri bir oturuş düzeni sonraki meclis toplantılarında da sürdürülmüştür. Böylelikle sağ, muhafazakâr ve monarşiden yana; sol ise devrimci ve eşitlikçi değerlerle anılmaya başlanmıştır.

Yukarıda yer verdiğimiz doğrusal çizgi ideolojilerin sahip olduğu farklı politik değerleri, özellikle de farklı ekonomi politikaları ile ideolojilerin eşitlik fikrine yaklaşımlarını değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu doğrultuda sol eşitliği ön plana çıkarır ve eşitliğin gerçekleştirilebileceği konusunda oldukça iyimserdir. Sağ ise eşitlik fikrine sıcak bakmaz ve bir politik ideal olarak gerçekleştirilemeyeceğine inanır. Bu farklı görüşler ideolojilerin ekonomi politikalarında da kendisini gösterir. En solda yer alan komünizm devletin düzenleyici olduğu bir ekonomik sistem öngörürken muhafazakârlar serbest pazara öncelik verirler. Ancak bu doğrusal çizginin açıklamalarının yetersiz olduğu durumlar her zaman söz konusudur. Sözgelimi; devletin düzenleyici rolünün altını çizen faşizm, yukarıdaki çizgide en sağda yer almaktadır. Ayrıca yine yukarıdaki çizgide eşitlik fikrine önem veren fakat her türlü otoriteyi reddeden anarşizmin konumunun ne olacağı açık değildir. Dolayısıyla bu doğrusal çizginin aşırı basitleştirici yorumlarının ve komünizm ve faşizm gibi "uçtaki" rejimlerin benzerliklerini yok sayan tek boyutlu açıklamaların yetersiz olduğu iddia edilmiş ve bu doğrultuda komünizm ile faşizmi demokratik inançlara sahip liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlıktan ayıran at nalı biçiminde bir model geliştirilmiştir.

Modern siyasette sağ-sol ayrımı çok karmaşık bir özellik kazanmıştır.

Bu model de oldukça eleştirilmiştir. Komünizm ile faşizm arasındaki benzerliklerin bu model çerçevesinde fazla "abartıldığı" ileri sürülmüştür. Bu çerçevede Nazi Almanyası döneminde kapitalizmin gelişimi ile Stalin'in Rusya'sında tam tersi bir süreç yaşandığı, söz konusu modele bir eleştiri olarak, sıklıkla hatırlatılır ve bu modelin komünizmi faşizm ile eş değer göstermeye çalışan Soğuk Savaş ideolojisinin bir ürünü olduğu iddia edilir. Ne var ki Whitehead'ın meşhur sınıflandırmasını da unutmamak gerekir. Whitehead, II. Dünya Savaşı sırasında, Alman orduları ile Sovyet orduları arasında, Moskova yakınlarındaki savaşı, "Hegel'in sağ ve sol kanatları arasında bir savaş" olarak nitelendirmişti.

Sonuç olarak bu modellerin, konuyla ilgili genel bir bilgi verseler de, son derece karmaşık bir doğaya sahip ideolojileri basitleştirdikleri ve genelleştirdikleri için dikkatli bir biçimde kullanılmaları gerektiğini belirtmeliyiz. Üstelik artık karşımızda sağ-sol ayrımını oldukça zorlayan gelişmeler ve feminizmden "yeşil

Bireysel Etkinlik

- Benzer tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olan komünist ve faşist ideolojinin birbirlerine benzer ve farklı yönleri olup olmadığını düşününüz.

Tartışma

- Sizce ideolojiler hangi insani ve toplumsal gereksinimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır? Tartışınız.
- Düşüncelerinizi sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan "tartışma forumu" bölümünde paylaşabilirsiniz.

Özet

- İdeolojinin birbirine zıt farklı tanımları ve anlamları bulunmaktadır. İdeoloji kavramının kendisi çok fazla ideolojiye bulanmıştır. 18. yüzyılın sonunda “düşüncelerin bilimi” anlamında icat edilmiş bu kavrama, kısa zamanda aşağılayıcı bir anlam yüklenmiştir.
- İdeolojiler 19. yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönem baş döndürücü bir değişime sahne olmuştur. Demek ki, ideolojiler, bu hızlı değişimi açıklamak ve kitlelere yol göstermek misyonunu üstlenmişlerdir. Bu haliyle her ideoloji, bir tarih bilincidir.
- Marksizm ideolojiyi "bir yanlış bilinç" olarak tanımlamaktadır. Marksist gelenek içinde ideoloji kavramı zengin bir tartışma alanı oluşturmaktadır. İdeolojilerin dünyasına nüfuz edebilmek için "söylem" tartışmaları hakkında fikir sahibi olmak gerekmektedir.
- İdeolojileri; Liberalizm, Muhafazakârlık ve Sosyalizm başlıkları altında sınıflandırmak doğru olacaktır. Bu ideolojilerin de varsayımları ve kurgusu birbirinden farklı versiyonları mevcuttur.
- İdeolojileri, birbirine yakınlığına göre sınıflandırmak üzere farklı modeller geliştirilmiştir. Bunların arasında "at nalı modeli" totaliter ideolojileri birbirine yakın mevkilere yerleştirerek aralarındaki mesafeyi azaltmaktadır. Klasik sağ-sol ayırımına getirilen özgürlük ve otorite boyutu, ideolojileri yine farklı bir model içinde açıklamaktadır.
- İdeolojilerin artık sona erdiği şeklinde bir tez ortaya atılmış ancak gelişmeler bu tezi yalanlamıştır.
- Türkiye, modernleşme sancıları boyunca sert ideolojik kutuplaşmalara sahne olmuştur. Geleneksel bölünmeler, ideolojik bölünmelerle yeni bir anlam ve güç kazanmıştır. Keskin ideolojik kutuplaşmaların merkezinde yer alan ve resmi ideoloji olarak tanımlanan Kemalizm'in mevkii, Türkiye'de siyasal dinamikleri anlayabilmek için de önemli ipuçları vermektedir.

Değerlendirme sorularını sistemde ilgili ünite başlığı altında yer alan “bölüm sonu testi” bölümünde etkileşimli olarak cevaplayabilirsiniz.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. "İdoller doktrini", ideoloji teorilerinin de en erken formu olarak kabul edilebilir. Bu doktrine göre; insan aklının önünde onu çepeçevre saran bazı engeller vardır. İnsanın hakikatin bilgisine ulaşmasını önleyen bu engellere Bacon, idoller adını verir. Bacon'a göre dört ana idol vardır. Aşağıdakilerden hangisi bu ana idollerden birisi değildir?
 - a) Kabile İdolları
 - b) Tiyatro İdolları
 - c) Savaş İdolları
 - d) Mağara İdolları
 - e) Çarşı-pazar İdolları
2. Aşağıdakilerden hangisi Louis Althusser'a göre ideoloji kullanarak işleyen devletin ideolojik aygıtları (DİA) arasında yer almaz?
 - a) Aile
 - b) Hukuk
 - c) Sendika
 - d) Edebiyat
 - e) Yönetim
3. Aşağıdakilerden hangisi liberalizmin öğelerinden biri değildir?
 - a) Hoşgörü
 - b) Söylem
 - c) Rıza
 - d) Sınırlı Hükümet
 - e) Bireycilik
4. Aşağıdakilerden hangisi sosyalizmin öğelerinden birisidir?
 - a) Kardeşlik
 - b) Gelenek
 - c) Otorite
 - d) Organizmacılık
 - e) Hiyerarşi
5. Aşağıdakilerden hangisi faşizmin savunduğu değerlerden birisi değildir?
 - a) Güç
 - b) Birlik
 - c) Mücadele
 - d) İlerleme
 - e) Liderlik

Cevap Anahtarı:
1.C, 2.E, 3.B, 4.A, 5.D

YARARLANILAN VE BAŞVURULABİLECEK DİĞER KAYNAKLAR

- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Y. Alp, M. Özışık, İstanbul: İletişim.
- Can, N. (2005). *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, Ankara: Hece.
- Can, N. (2005). *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Ankara: Elis.
- Çam, E. (1987). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üzerine*, (çev. Betül Kadioğlu), Ankara: Phoenix.
- Daver, B. (1993). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal.
- Domenach, J.-M. (1969). *Politika ve Propaganda*, (Çev. Yücel, T.), İstanbul: Varlık.
- Dursun, D. (1995). *Laiklik, Siyaset ve Değişim*, İstanbul: İnsan.
- Duverger, M. (1977). *Batı'nın İki Yüzü* (çev. Eroğul, C. – Sağlam, F.), Ankara: Doğan.
- Erdoğan, M. (1995). *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal.
- Gulbenkian Komisyonu. (1995). *Sosyal Bilimleri Açın*, (çev. Tekeli, Ş.), İstanbul: Metis.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*, (çev. Akın, Ş. ve diğerleri), Ankara: Adres.
- Huntington, S.P., (1993). *Üçüncü Dalga/Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, (Çev. Özbudun, E.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Huntington, S. J. ve Dominguez, I. (1975). *Siyasal Gelişme*, (çev. Özbudun, E.), Ankara: Siyasi İlimler Derneği.
- Kapani, M. (2000). *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi.
- Kışlalı, A. T. (1997). *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge.
- Köktaş, M. E. (1997). *Din ve Siyaset/ Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Ankara: Vadi.
- Laski, H. (1966). *Politikaya Giriş/Sosyalist Siyaset Anlayışı*, (çev. Seden, A.), İstanbul: Remzi.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Bursa: Asa.
- Vergin, N. (1980). *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler*, İstanbul: Paradigma.
- Weber, M. (1983). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Aruoba, Z.), İstanbul: Hil.
- Yayla, A. (1993). *Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar*, Ankara: Siyasal.
- Yayla, A. (1998). *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Siyasal.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Yılmaz, A. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar/Modern Demokrasilerde Yeni Arayışlar*, Ankara: Vadi.